

OB 27. APRILU – DNEVU USTANOVITVE
OF SLOVENSKEGA NARODA

Razvoj OF na področju naše občine

2. del

Po kapitulaciji jugoslovanske vojske so komunisti po navodilu CK KPS tudi v viški občini organizirali široko akcijo zbiranja orožja in drugega vojaškega materiala. V to delo so vključili vse poštene rodoljube, ki so se zavestno vključili v boj proti fašizmu.

Za občino Ljubljana Vič-Rudnik je posebno pomemben dogodek ustanovitve Osvobodilne fronte. Ta je bila za slovenski narod tako odločujočega pomena v boju in zmagi proti okupatorju, da je bil dan ustanovitve OF 27. april – proglašen za slovenski narodni praznik. Ta dan – 27. april – še posebej praznuje občina Ljubljana Vič-Rudnik kot svoj občinski praznik. Tako vse ljudska organizacija, kakor je bila Osvobodilna fronta v Sloveniji, je velika posebnost v zgodovini narodnoosvobodilnega gibanja jugoslovanskih narodov.

Osvobodilna fronta je bila ustanovljena na pobudo Komunistične partije Slovenije. Dne 27. aprila 1941 so se v stanovanju Josipa Vidmarja na Večni poti št. 3 v Ljubljani sestali Boris Kidrič, dr. Aleš Bebler in Boris Zihnerl kot zastopniki Komunistične partije Slovenije, Tone Fajfar kot zastopnik krščanskih socialistov, Jože Rus kot zastopnik demokratičnega krila sokolov in Jože Vidmar, dr. France Šturm in dr. Ferdo Kozak kot zastopniki slovenskih naprednih kulturnih delavcev. V prvem obdobju so Osvobodilno fronto imenovali Protiimperialistično fronto. Na dan napada Nemčije na Sovjetsko zvezo pa so jo preimenovali v Osvobodilno fronto. S svojim programom je nakazala mobilizacijo vseh ljudskih sil za boj proti okupatorjem. Do konca leta 1941 je OF zajela osemnajst različnih političnih skupin ter naširoko razvejala svojo organizacijo v Sloveniji po mestih, vaseh, ustanovah in tovarnah. Tam, kjer je bila komunistična organizacija najmočnejša, tam je organizacija OF naglo napredovala in bili so postavljeni prvi odbori OF. Ljubljana, ki je bila že pred drugo svetovno vojno žarišče komunistične dejavnosti v Sloveniji, je že v prvih mesecih po ustanovitvi OF razširila mrežo odborov OF tako, da je CK KPS zaradi lažje povezave s temi organizacijami razdelil Ljubljano na rajone. V južnem predelu takratnega ljubljanskega partijskega okrožja, kjer je danes občina Ljubljana Vič-Rudnik, so ustanovili rajonske KPS in odbore OF Vič, Trnovo in Barje, Velike Lašče pa

so priključili okrožnemu komiteju KPS Kočevje. Rajon Vič so ustanovili 24. junija in za sekretarja imenovali Jožeta Kopitarja iz Brezovice, avgusta so osnovali rajon Trnovo; sekretar je postal Jože Borse iz Trnovega, septembra pa so ustanovili rajon Barje in za sekretarja določili Matijo Škraba, delavca iz Tobačne tovarne. Pri poznejšem oblikovanju rajonskih odborov OF je bil ustanovljen tudi rajonski odbor OF Horjul oktobra 1941, za sekretarja pa je bil imenovan dr. Cene Logar iz Horjula. Avgusta 1941 je bil ustanovljen tudi rajonski odbor OF Velike Lašče, ki pa je takrat spadal pod kočevsko partijsko okrožje. Za sekretarja je bil imenovan Jože Gačnik iz Velikih Lašč.

Po ustanovitvi centralne organizacije OF v Sloveniji, zlasti po ustanovitvi rajonskih komitejev KPS na območju današnje občine Ljubljana Vič-Rudnik, so člani KPS, krščanski socialisti, sokoli in člani naprednih delavskih prosvetnih društev in kulturnih skupin takoj pričeli z ustanavljanjem odborov OF. Prvi odbori OF so bili že ustanovljeni v juniju in juliju 1941 v Tobačni tovarni na Tržaški cesti, v Produktivni zadrugi mizarjev na Viču, v tovarni Pekatete na Tržaški cesti, v tovarni Vojnovič na Glincah, v tovarni Ilirija na Tržaški cesti, v tovarni Slamič na Tržaški cesti in v opekarnah v Logu, na Brdu in na Viču. Vzporedno s tovarniškimi organizacijami OF so nastajale tudi terenske in vaške organizacije. Tako so že v avgustu 1941 delovale v Rožni dolini, na Glincah, na Viču, na Tržaški cesti, v Kozarjah, na Vrhovcih, na Brdu, v Dobrovi, v Vnanjih Goricah, v Trnovem, na Rudniku, na Dolenjski cesti, na Lavrici, v Škofljici, v Pijavi gorici, na Ižanski cesti, v Črni vasi, na Igu, v Krvavi peči, v Robu, v Rutah, v Podstrmci, v Karlovcu, v Dvorski vasi, v Palkovem, na Rašici, v Velikih in Malih Laščah, na Turjaku, v Želimljah, v Vrbljenah, v Preserjah in drugod. Do konca leta 1941 je bilo na območju današnje občine Ljubljana Vič-Rudnik ustanovljenih 29 osnovnih partijskih organizacij, v katerih je delovalo 131 članov KPS, 4 skojevski aktivisti s 24 člani. Ustanovljenih je bilo 52 odborov OF, v katerih je aktivno delovalo okoli 520 članov OF. Do italijanske ofenzive poleti 1942 je bilo vključenih v OF okoli 80% vsega prebivalstva iz današnje viške občine.

REZKA TRAVEN

Akcija skojevcev z Viča

Kmalu po prihodu okupatorja v Ljubljano so italijanski vojaki poslikali fasade hiš s portreti Mussolinija in italijanskega kralja Viktorja Emanuela, s fašističnimi znaki in njihovimi parolami. Naloga nas skojevcev je bila, da vse to z rdečo barvo prebarvamo z našimi parolami kot npr. Smrt fašizmu – svoboda narodu, Zivela OF, srp in kladivo... Redke so bile hiše na tem območju, predvsem tam, kjer smo bili mladi, da se niso doma tiskale parole, katere črke smo naredili s pomočjo krompirja ali gume in čez noč raztrosili po cesti, največkrat od Zabarja do železniške proge. Med akcije je sodil tudi zažig kresa za obletnico oktobrske revolucije in 1. maja. Sledile so aretacije in tako smo bili dvakrat ob splošni raciji odpeljani v takratno Belgijsko kasarno. Verjetno smo bili zato takoj izpušteni domov, ker še nismo bili kompromitirani in v glavnem še vsi mladoletni (od 14. do 18. leta starosti). Bili so primeri, da smo ponoči trosili parole in imeli napisano akcijo, drugo jutro pa so nas Italijani slučajno nagnali nabirat letake in brisat zidove.

Mislil, da ne bi bilo prav, če ne bi omenil imen teh pravih skojevcev – Vičanov, izmed katerih so nekateri prej, drugi kasneje odšli v partizanske enote. To so bili: brata Andrej in Milan Peterca (Andrej padel kot udeleženec pohoda XIV. divizije na Štajersko februarja 1944 v nemški ofenzivi na Paškem Kozjaku), brata Slavko in Vinko Vovk, po domače Plitvova (oba padla, Slavko v Polhograjskih dolomitih, Vinko pa v Suhi krajini), Jože Košir po domače Joškov (padel 1942, leta v Polhograjskih dolomitih), Zvone Novak, Milan Mrčun, Mežnarjev Slavc, Zdravko – Tarzan iz Vinčarjevega mlina (umrl v Celju), Petričev Jože, Micka Vrhovec – Janša, Zorka Regancin – Ruška (ubita od belogardistov iz postojanke Urh – narodni heroj). Na tem terenu sta imela specialno, nevarno in zelo odgovorno nalogo Ante Jukič – Mato in Bojan Primožič, tako da sta morala večkrat spreminjati barvo las, ker sta bila kmalu pod opazko fašističnih agentov. Bojan Primožič je že 1942. leta padel pri Stranski vasi po zaslugi domačih izdajalcev.

Vse te akcije, ki so bile zmeraj dobro pripravljene in tudi uspešno opravljene, so v glavnem vodili: Jože Kopitar, Marjan Novak, Vlado in Ivo Dolničar, Milan Česnik in še nekaj tovarišev je prihajalo na teren, za katere pa nisem nikdar izvedel imena. Po vodstvom omenjenih tovarišev smo v decembru 1941. leta izvršili prenos večjega števila orožja (pušk in streliva). V to akcijo, ki ni bila lahka, smo bili vključeni vsi skojevci – Vičani, kakor tudi ostali mladinci – skojevci iz Rožne doline, Brda in Vrhovcev. Prenos orožja je bil organiziran iz obrobja Viča v smer Vrhovci, Brdo, Bokalci in dalje na Utik nad Stransko vasjo, kjer smo ga predali drugim tovarišem.

Za to odgovorno akcijo je bil zadolžen moj brat Vlado. Noč, določena za akcijo, je bila zame, pa tudi za ostale tovariše, nekaj posebnega. Prvič smo bili zbrani v takem številu, da bi izvedli organizirano nalogo. Noč je bila zelo temna in mrzla. Vsak izmed nas je nosil tri do štiri puške in nekaj streliva. Nekaj že izkušenih tovarišev, večjih v orožju, je bilo v predhodnici in zaščitnici zaradi varnosti, kajti lahko bi naleteli tudi na italijansko patroljo, saj je v tem času bilo v rajonu Viča in okoliša veliko italijanskih enot. Zelo dobro povezavo smo imeli s sosednimi skojevskimi organizacijami – Brdo, Vrhovci, Kozarje, Rožna dolina, Glince ter dalje v smer Polhograjskih dolomitov. Težave so predvsem nastale, ko so nas Italijani v februarju 1942. leta odrezali z bodečo žico od Glinca in Rožne doline. Glavni prenos razne opreme, pištol, streliva in bomb pa je potekal iz centra Ljubljane. No, tudi pozneje se delo ni ustavilo, vendar je bila potrebna večja previdnost pri prenašanju skozi blok.

Meni je bila dodeljena težka naloga (v tem času sem se nahajal pri pekovskem mojstru Brunu Legiša), da pri sosedu (če se ne motim pri Sluhcu po domače) dobim konja in voz ter grem preko bloka v Ljubljano. Tam so mi v Gradišču v nekem skladišču naložili deset do dvanajst vreč moka. Odpeljal sem jih v Rožno dolino, v delavsko pekarno, kjer smo jih zložili v skladišče. Iz nekaj vreč je bila moka stresena do polovice in v njih vložene ambulate v obsegu nahrbtnika ter ponovno z moko dopolnjeno, da ne govorim o orožju, ki je bilo ob vsaki priliki prisotno. S takšnim tovorom sem prišel na Tržaško cesto do bloka, kjer sem po navadi moral čakati kot na carini, da sem prišel na vrsto. K meni, kakor tudi k ostalim, je ponavadi pristopil en italijanski vojak – karabinjer ali tudi več, prisotni pa so bili tudi agenti v civilu. Na vprašanje, kaj peljem, sem odgovoril: »Moko«. Eden izmed njih je vzel okrog dva metra dolgo kovinsko šipko, prebodel nekaj vreč moka in zamahnil z roko, da lahko grem. Slične naloge sem ponovil še nekajkrat oziroma vse dokler ni bila ta oprema prepeljana na odrejeno mesto. Kasneje so blok še nekajkrat premestili, vsakič bolj proti periferiji. Nazadnje so se ustavili na liniji, kjer se danes dela Pot spominov in tovaršstva ob žici okupirane Ljubljane. Tako smo se znašli vsi viški skojevci in ostali organizatorji in aktivisti Osvobodilne fronte v žici, razen nekaj tovarišev, ki so že prej odšli v partizane. V prvi polovici leta 1942 je začelo postajati vse bolj vroče za našo organizacijo, zato smo v glavnem odšli v partizane, z izjemo nekaj tovarišev, ki so začasnno še ostali doma ter opravljali naloge. Pogum skojevcev je vseboval voljo do življenja in zmage. Pomenil je željo za zmago novega življenja nad smrtjo in umirajočo družbo.

ALOJZ DOLNČAR

IZ KRONIKE
BARJE

Partizanske matere

Marija Brancelj po domače Koščevo iz zaselka Podkraj. Z možem Jožetom sta imela bomo kmetijo. Rodili so se jima štiri sinovi in tri hčere. Starša sta s težavo preživljala svojo družino, ker skopa barjanska zemlja ni dajala dovolj hrane. Družina je doraščala in se preživljala s priložnostnim zaslužkom.

Zgodaj v letu 1941 je vsa družina sfopila v vrste naše OF. Njihova hiša je bila v tem kraju prvi zanesljivi »punkt«, kjer so se stekale kurirske veze, tako preko Ljubljane iz Trnovega, kot od Zalarjevih fantov iz Jezera in še bi lahko naštevali. V krimske in notranjske gozdove je bilo iz te hiše poslanega mnogo raznega materiala za naše partizane.

Štiriindvajsetega januarja 1942 je Mirko Bračič pripeljal iz Dolomitov Šercerjev bataljon, ki je štel šestinpetdeset mož. Preko Ljubljane je borce prepeljal Lojze Škraba-Lipovec. Prišli so v dveh skupinah. Prvo skupino je prevzel v Podkraju Jože Brancelj-Marostar iz rajona Barje, ki je gozdove dobro poznal. Drugo skupino je v večji razdalji vodil Janez Osvold-Igor. Marostar je vodil bataljon na Planinco nad Jezero. Razmeroma visoko v gozdu v Planinci sta bili in tudi še danes sta samo dve kmetiji, zanesljivi frontni hiši. Polovica moštva iz bataljona se je naselilo pri Vidmarju (ustrelili so ga fašisti

16. 9. 1942), druga polovica bataljona pa se je namestila pri Janezu Mavcu po domače Jernejčku. Gospodarja Mavca so fašisti ustrelili septembra 1942. Veliko borcev iz bataljona je imelo ozebljene noge. Jernejčkova dekleta, Lojzka, Pavla in Angela so borcem nudile preprost recept, tako da so fantom večkrat zaporedoma umivale noge v škafih mrzle vode. Po treh dneh bivanja so se tovariši tako nahranili in odpočili.

Mnogokrat se spomnim Koščeve matere, ki je bila v času velike fašistične ofenzive julija 1942 in še potem kurirka-obveščevalka do moje mame. Njeni trije sinovi in hčerka so se vrnili iz naše revolucije kot partizanski borci. Vrnili so se, a svojega doma niso več našli. Skalarjevci so njihov dom požgali in na najbolj krut način so Frakeljnovi črnorokci umorili njihovo mater, očeta in sestro Francko.

Ivana Ambrož – sosedna Branceljevih

Z možem Jožetom sta pred vojno kupila kos barjanske zemlje. Trgala sta si od svojih ust, da sta prigarala in postavila malo hišico. V njem sta jemala od bogatejših zemljo, da sta skromno preživljala svoje otroke. Zavedala sta se izkoriščanja in sta se oba s svojo družino, kot del delavskega razreda vključila leta 1941 v naro-

Marija Brancelj

Ivana Ambrož

Marija Kraljič

dnoosvobodilno gibanje. Po veliki fašistični ofenzivi leta 1942 se je začel na Barju pravi fašistični teror: aretacije, množični odgoni v fašistična taborišča. Po izdajstvu Jožeta Mačka iz Tomišlja so fašisti med to ofenzivo 1942 aretirali in ustrelili družini Ambrož sina Jožeta. Njuna šestnajstletna hčerka je za vedno ostala v taborišču Auschwitz. Najstarejši sin Lojze (spomeničar) se je kot borec Tomiščeve brigade po osvoboditvi vrnil domov.

Kraljič Marija – Šalčkova mama iz Lip-Črna vas

Šalčkova mama je rodila pet sinov in štiri hčere. S težavo je preživljala svoje otroke, posebno še, ko se je njen mož Janez ponesrečil. Leta 1926 je utonil v Ljubljani, ko je s čolnom prevažal gramoz. Najstarejši sin France je bil priden in iznajdljiv. Slaba barjanska zemlja ni dajala dovolj hrane za desetčlansko družino. France je zgodaj vstajal in vse dneve s konji prevažal gramoz po Ljubljani. Od jutra do večera je pela lopata in kramp za borni zaslužek, da sta z mamo nasitila in skromno oblekla šele doraščajoče bratce in sestre. Med okupacijo sem v tej hiši (kot ilegalec) večkrat dobil zatočišče. Vsa družina je organizirano delala v narodnoosvo-

bodilnem gibanju. Iz Ljubljane preko Črne vasi in preko Ljubljane so se pretakale kurirske vezi, predvsem na severni in južni del rajona. France je iz bivše podkovske šole v Ljubljani poleg orožja prepeljal mnogo potrebnega materiala, ki se je preko partizanskega vodiča Marostarja prelivaval v notranjske gozdove. V času hajk, tako italijanskih, nemških in Frakeljnovih hlapcev (narodni izmečki – žalostna beseda), so dobili zavedni delavci in tudi rajonski aktivisti varno zatočišče pri Šalčkovih. Domača dekleta so bila v takih primerih za zanesljivo stražo pa tudi rajonske kurirke. V hiši se je zdravil težko bolan partizan. Tem dekletom gre zahvala, da je odšel zdrav nazaj v gozdove, med svoje borce. Tu ne smem prezreti pokojnega Jožeta Jurešiča iz Lip. Bil je zanesljiv frontovec. Imel je v oskrbi ranjenega partizana.

Šalčkovi mami se ni vrnil sin Ivan, ki je padel kot borec-obveščevalec Cankarjeve brigade. Najstarejši sin France, vosovec in četni komandir, je preživel revolucijo in se je vrnil domov iz KNOJ-a.

Naš spomin ne more nikdar obledeti na te tri pogumne in ponosne žene, ki so bile resnične partizanske matere.

MATIJA ŠKRABA